

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
www.philosophical-research.org

ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΚΟΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Α. ΠΙΕΡΡΗΣ

ΚΥΚΛΟΣ Α΄
ΜΕΣΟΠΕΡΙΟΔΟΣ ΘΕΡΟΥΣ - ΦΘΙΝΟΠΩΡΟΥ 2017

ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

Πέμπτη 5 – Κυριακή 8 Οκτωβρίου 2017

Σπάρτη

*Εκδηλώσεις για την Φθινοπωρινή Εορτή
της Ορθίας Αρτέμιδος*

ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ

Γένεση και πρώτη ακμή της Λυρικής Ποίησης και του μουσικού Μέλους στην Σπάρτη. Αλκμάν ο Λυδός στην Μεσσόα.

Μελέτη του Παρθενίου του Αλκμάνος.

Παρθένες το τραγουδούν και χορεύουν εις λατρείαν της Αρτέμιδος Ορθίας [όπως τα Σχόλια έχουν στο Fr. 3 Calame, v. 61, **Ὁρθία** αντί του **Ὁρθρία**] αφιερύσαι στην θεά το ιερόν **ἄροτρον [φάρος: Σωσιφάνης ἄροτρον, Σχόλια A 13 (p. 43 Calame)]**. Το κείμενο του ποιήματος γράφει πάνω από την λέξη “φάρος” ἄροτο(ς), ὄργωμα και σπορά. Ησύχιος s. v. βούφαρον, τὴν εὐάροτον γῆν. φάρος γὰρ ἢ ἄροσις. Ἄν ἦταν φᾶρος, θα εσήμαινε πέπλον. – Ἄροτρο ως φαλλικό σύμβολο απεικονίζεται σε σατυρικές παραστάσεις στις δύο πλευρές μιας Αττικής μελανόμορφης κύλικος στο Museo Archeologico της Φλωρεντίας. Cf. e.g. L. Deubner, *Attische Feste*, Taf. 22. 1, 2; C. Kerényi, *Dionysos, Archetypal Image of Indestructible Life*, Pl. 87a, b. – Εορτές και τελετές χθόνιας γονιμότητας ελάμβαναν χώρα στην Αθήνα κατά την 5^η του Πυανεψιώνος (φέτος θα αντιστοιχούσε προς την 25^η Σεπτεμβρίου), τα Προηρόσια (τα πρό του αρότου) και κατά την 11^η- 13^η Πυανεψιώνος (φέτος 1 – 3 Οκτωβρίου) τα μυστηριακά Θεσμοφόρια (γυναικεία εορτή)].

Η ἄροσις αρχίζει με την εῷα επιτολή των Πλειάδων, λίγο μετά την φθινοπωρινή ισημερία, την 5^η ημέρα κατά τον Ευκτήμονα, την 8^η φανερώτερα κατά τον Εὐδοξο (φέτος 27 και 30 Σεπτεμβρίου αντίστοιχα), όταν φαίνονται στον ανατολικό ορίζοντα μετά την δύση του Ηλίου. [Γέμινος, *Εισαγωγή εις τα Φαινόμενα, Παράπηγμα*, p. 101 Aujaç]. Αρχές Οκτωβρίου, οι Πλειάδες είναι εκφανείς στον ανατολικό ουρανό και τρεις ώρες μετά την δύση. Την 4^η ημέρα που ο ἥλιος ευρίσκεται στον Σκορπιό (26 Οκτωβρίου) οι Πλειάδες δύνουν στα ανατολικά μέρη, πάσχουν

την εώα δύση τους, κατά Δημόκριτο, την 15η (6η Νοεμβρίου) κατά Ευκτήμονα, την 16η (7η Νοεμβρίου) κατά Κάλλιππο, την 19η (10η Νοεμβρίου) κατά Εύδοξο. [Γέμινος, op. cit. pp. 101-2 Aujac].

Τον αργό άροτο, κατά την δύση του Ωρίωνος, οι Λάκωνες ονόμαζαν “βοωτεῖν” (Ησύχιος s. v.: βοωτεῖν. άροτριᾶν ὅτε ὁ Ὠρίων δύνῃ, Λάκωνες). Ο Ωρίων άρχεται δύνων την 15η του Ἡλιου στον Σκορπιό (6η Νοεμβρίου) κατά Ευκτήμονα, την 19η (10η Νοεμβρίου) κατά Εύδοξο. Δύει φανερός την 7η ημέρα που ο Ἡλιος διαπορεύεται τον Τοξότη (29 Νοεμβρίου).

Το Παρθένιο του Αλκμάνος τελετουργείται όταν επιτέλλουν εκφανείς (σαν Σείριον άστρον, σαν λαμπερό αστέρι ή σαν ήλιος) οι Πλειάδες στον ανατολικό ορίζοντα (vv. 60-3):

ταὶ Πεληάδες γὰρ ἄμιν

Ὅρθιά φάρος φεροίσαις

νύκτα δι' ἀμβροσίαν ἄτε Σήριον

ἄστρον ἀΨηρομέναι μάχονται

φαίνεται σαν να αντιμάχονται τον χορό των παρθένων – τέτοια μεγαλόσχημη και μεγαλοφερής είναι η στόχευση του ποιητή και συνθέτη και χορογράφου του παρθενίου: συγκρίνει το έργο του όπως χορεύεται από τις παρθένες με την εμφάνιση των Πλειάδων = Πελειάδων, με τις ιερές περισσότερες και τον κοσμικό χορό τους!

Λόγω της σχέσης Αρτέμιδος και Σελήνης η γιορτή θα επικεντρωνόταν στην Πανσέληνο του 4ου Σπαρτιατικού μήνα μετά τις Θερινές τροπές (φέτος πέφτει Πέμπτη 5 Οκτωβρίου, στις 21.40 το βράδυ). Αλλά για να λάμπουν οι Πλειάδες το βράδυ πρέπει να ανατέλλει το φεγγάρι αργότερα, δηλαδή να βρισκόμαστε πριν την πανσέληνο. Τα αντίστοιχα **Προηρόσια** στην Αθήνα ελάμβαναν χώρα την 5η Πυανεψιώνος (~ 25 Σεπτεμβρίου φέτος), τα οποία ηκολουθούντο από τα Θεσμοφόρια (10-13 Πυανεψιώνος, ~ 30 Σεπτεμβρίου – 3 Οκτωβρίου), εορτές μυστηρίων χθόνιας γονιμότητας.

[Από χορό παρθένων στο ιερό της Ορθίας Αρτέμιδος έκλεψαν κατά την παράδοση οι φίλοι Θησεύς με τον Πειρίθουν την Ελένη

(Πλούταρχος, *Θησεύς*, 31). “φουλίδες” (= φουλίδες) ωνόμαζαν οι Δωριείς τέτοιους παρθένων χορούς, *Ησύχιος s. v.* – Χοροί παρθένων ελάτρευαν και στο Λιμναίον, μέρος στα σύνορα μεταξύ Λακωνίας και Μεσσηνίας κατά τους πρωτοδωρικούς χρόνους, όπου κοινόν ιερόν Αρτέμιδος Λιμνάτιδος. Πausanίας IV 4, 2; 31, 3; Στράβων VIII 362. Κατά τον Στράβωνα από αυτό το Λιμναίον ωνομάσθηκε το Σπαρτιατικό Λιμναίον όπου το ιερό της Αρτέμιδος Ορθίας. **Στο ιερό της Δερεάτιδος Αρτέμιδος (Κατάγιαννης, πρόποδες του Ταϋγέτου) οι τραγουδούμενοι ύμνοι εκαλούντο «καλαβοΐδια»** [Cf. Πausanίας III, 20, 7; Στέφανος Βυζάντιος *s.v.* Δέρρα; *Ησύχιος s.v.* καλαβοΐδια. *ἐν τῷ τῆς Δερεάτιδος ἱερῷ Ἀρτέμιδος ἀδόμενοι ὕμνοι; Καλαβοΐδια ~ καλή ὠδή. Cf. Αθήναιος XIV 646a, όπου ο χορός ψάλλει «εγκώμιον της Παρθένου»].*

Οι “παιδικοί” αγώνες μῶα (= Μούσα. *Ησύχιος s. v.* μῶα. ὠδή ποια, είδος ύμνου, τραγουδιού), καλήα και κατθηρατόριον θα πραγματοποιούντο στις εαρινές εορτές της Αρτέμιδος Ορθίας. Τραγουδί (λυρική ποίηση) και απαγγελία (επική ίσως ποίηση) σηματοδοτούν τα δύο πρώτα, μῶα και καλήα. Ο τρίτος διαγωνισμός θα αναφέρεται σε κάθε θηρευτική δεινότητα των νεαρωδών, - αριστεία κυνηγεσίας, αρπαγής (π.χ. τυρών από τον βωμό της Ορθίας), εξεύρεσης τροφής, κρυπτείας. [Cf. Πλάτων, *Νόμοι*, 633B : ... καὶ ἐν ἀρπαγαῖς τισι διὰ πολλῶν πληγῶν ἐκάστοτε γιγνόμενον]. **Οι πρώτοι νωποί τυροί (που συνδέονται με την Ορθία Ἀρτεμη) παρασκευάζονται κατά τον Απρίλη, όταν τα μικρά των “πραμμάτων” έχουν μεγαλώσει δυο μήνες.** [Cf. Αλκμάν Fr. 125 Calame; (Ξενοφών), *Λακεδαιμονίων Πολιτεία*, II, 9].

Τα μικρά και ολοκυκλώτερα σιδηρά δρέπανα που αποτελούν το έπαθλο των νικητών αγοριών σε αυτούς τους αγώνες, και τα οποία συχνά αφιερώνονται εν συνεχεία στην θεά προσηρητημένα στην σχετική αναθηματική επιγραφή, δεν είναι παρά **τα κατάλληλα εργαλεία για κοπή καλάμων και κλάδων θάμνων και δενδρυλλίων, ιδιαίτερος λυγαριάς.** (Είναι η παλαιά “βατοκόπα”, που κουβαλούσαν συνήθως οι Γύφτοι στην ζώνη τους, χρησιμώτατη εκτός των άλλων και στην κατασκευή κοφινιών). Όμοιο, λίγο μικρότερο στο μέγεθος, είναι το παλιό παραδοσιακό «κλαδευτήρι», για το κλάδεμα αμπελιών και την περιποίηση κήπων (πριν την χρήση των ψαλίδων).

Το νόημα της επιβράβευσης των νικητών παιδών με αυτό το εργαλείο συνίσταται αφ’ ενός μεν στην ιδιότητα της Ορθίας (στον

συσχετισμό της προς την Σελήνη) να επιτροπεύει της ευάρμοστης ανάπτυξης φυτών, ζώων και παιδιών, **αλλά κυρίως στην καλλιέργεια μεταξύ των κούρων των ικανοτήτων επιβίωσης εκτός και χωρίς την προστασία του κοινωνικού ιστού, προεξεχόντως κατά την κρυπτεία, όπως όταν οι ορεσίβιες αγέλες των Δωριέων νεαρών, ορδές χρυσές του Απόλλωνα, όργωναν οργώσεις βουνά και κοιλάδες του Βοίου από Πίνδου μέχρι Παρνασσού και Οίτης τελειούμενες δι' αρπαγής και βίας και βιασμού στο προφανές πεπρωμένο τους.** Με το ειδικό δρέπανο, την βατοκόπα, φτιάχνουν καλύβες να μείνουν, στρωμένες να κοιμηθούν, όπλο ταυτόχρονα ανάγκης κατά ζώων και εχθρών. Με αυτό τέμνονται και οι κλάδοι του λύγου, ξύλου σαν λάστιχο πυκνού και άσπαστου και ελαστικού για την διαμαστίγωση. Ήταν σε χρήση παλαιότερα τα κλαδιά της λυγαριάς ως βέργες ξυλοδαρμού.

Τότε στην άνοιξη θα ανήκει και αυτή η φοβερή τελετουργία της ιερατικής Διαμαστίγωσης των εφήβων, που από άγρια ανθρωποθυσία νεαρώνδους [Παυσανίας, III, 16, 9-10; Σούδα s. v. *Λυκούργος*. ... *ἔφηβος γὰρ πρότερον ἐθύετο τῇ Ἀρτέμιδι τῇ Ὀρθωσίᾳ*] μετουσιώθηκε σε θυσία τελειότητας εις επί-δειξη σφύζουσας ακμής και “γυμνασία ἀρετῆς” [Σούδα *loc. cit.*] σώματος και θυμού από τον Λυκούργο [Παυσανίας *loc. cit.*]. Ορθοί, αταλάντευτοι, κατάγυμνοι, με τα χέρια στο κεφάλι, υπέμεναν οι υπερτελεάτες νεαρῶδεις του κάλλους μορφῆς το απαθές πάθος της ύπαρξης στον χρόνο τρέποντάς το εις υπηρεσία αιωνιότητας. [Χωρίς να είναι δεμένος ο μαστιζόμενος ἔμενε εις σχῆμα κίονος χωρίς να κινεί τα χέρια του από την κεφαλή: *κινεῖν γὰρ τὰς χεῖρας οὐκ ἐτόλμα ἔχων ταύτας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ὁ μαστιζόμενος*, Σχόλια εις Πλάτωνος Νόμους 633B p. 306 Greene]. **Προ της Διαμαστίγωσης οι ἔφηβοι εγυμνάζοντο:** η σωμασκία αυτή εκαλείτο “φούαξις” (= φούαξις), Ησύχιος s.v. “φουάδδει” (δηλ. φουάζει) σημαίνει σωμασκει, “συμβουάδει” υπερμαχεί στην Λακωνική διάλεκτο, “βούα” είναι η αγέλη παίδων και “βουάγορ” (= βουάγος ή βουαγός) είναι ο “ἀγελάρχης, ὁ τῆς ἀγέλης ἄρχων παῖς” [Ησύχιος s. vv.]. Η γυμνασία ανεδείκνυε την περιώνυμη σωματική τελειότητα των Σπαρτιατῶν εφήβων, την οποία η ανελέητη μαστίγωση στην συνέχεια έκανε να σφύζει, να οργά και να ορθιάζει. Δόξα λαμπρή σε όλη του την ζωή ανήκε στον “βωμονίκη” αυτού του μοναδικού αγώνα καρτερίας, αντοχής και υπερηφάνειας επί τω εκάστου ρωμαλέο κάλλος της σωματικής “ώρας”. [Cf. Πλούταρχος, *Αποφθέγματα Λακωνικά*, 239 C-D].

Το φρικτό ξόανο της θεάς, που τρέλανε τους πρώτους ευρέτες του Αστράβακο και Αλώπεκο, είχε ορθωθεί περιελιχθέν από κλαδιά λυγαριάς, όθεν **Ορθία** και **Λυγοδέσμα** η θεά επωνομάσθη. (Παυσανίας III, 16, 7 sqq.). Έτσι και οι μάστιγες του λύγου ορθιάζουν στους εφήβους θυμό απαρέγκλιτο και σώμα διηγερόμενο εις πληρότητα τόνου και φύση σφύζουσα δύναμη υπέρκορον, απόδεικνύουν τους νεαρώδεις κίονες ακλινείς τελειότητας, ουσίες ευεστώσεις της ύπαρξης, «τέλη» στο Φαίνεσθαι του Είναί.

[Συμπληρωματικά, ο λύγος είχε και ιατρικές ευεργετικές ιδιότητες σε σχέση με τα γυναικεία και ιδίως με παθήσεις περιόδου. (Plinius, *Naturalis historia*, XXIV, 59, 62; Γαληνός XI, 807; Διοσκορίδης I, 134). Και πάλι η Σεληνιακή φύση εμφιλοχωρεί στην Αρτεμίσια της Ορθίας. Πρόκειται για τα υγρά της γενέσεως και την ευκαταστασία τους].

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Παρασκευή, 6 Οκτωβρίου 2017

8.30 μ.μ. Αίθουσα Πνευματικού Κέντρου Δήμου Σπάρτης

(Νομικό Πρόσωπο), Κεντρική Δημόσια Βιβλιοθήκη

Ομιλία με θέμα:

Το Παρθένιο του Αλκμάνος και η Λατρεία της Αρτέμιδος Ορθίας

Ποίηση και Θρησκευτικότητα στην Σπάρτη

των Μέσων του 7^{ου} π.Χ. Αιώνα

Σάββατο, 7 Οκτωβρίου 2017

12 το μεσημέρι

Επίσκεψη στο Ιερό της Ορθίας Αρτέμιδος και εν συνεχεία στο Αρχαιολογικό Μουσείο για τα ευρήματα από το ιερό. Ανάλυση επί τόπου.

8.00 μ.μ. (ο τόπος θα ανακοινωθεί)

Παρουσίαση του Παρθενίου του Αλκμάνος:

αρχαίο κείμενο, νεοελληνική απόδοση, ερμηνεία

Μετά την παρουσίαση και την συζήτηση θα ακολουθήσει το Συμπόσιο:

9.45 μ.μ.

Αρχαιοελληνικό Συμπόσιο

για την Φθινοπωρινή Εορτή της Ορθίας Αρτέμιδος

Το συμπόσιο θα γίνει και πάλι στο Παραδοσιακό Ελληνικό Εστιατόριο «Κτήμα Σκρέκα», στα Πικουλιάνικα. Ο σεφ Δημήτρης Σκρέκας έχει αναδειχθεί πολύτιμος οδηγός στην προσπάθειά μας να αναπαραγάγουμε τον αρχαιοελληνικό «Κόσμο» των γεύσεων σύμφωνα με συνταγές παραδεδομένες από την αρχαιότητα.

Για την σημασία αυτής της προσπάθειας και αυτού του επιτεύγματος έχω γράψει με αφορμή το προηγούμενο συμπόσιό μας. Η καλλιέργεια της γεύσης αποτελεί συστατικό μέρος μιας συνολικής πολιτισμικής ταυτότητας, και συνδέεται οργανικά προς την καλλιέργεια της όρασης (ζωγραφική, γλυπτική, αρχιτεκτονική) και της ακοής (μουσική), όπως και της όσφρησης (αρωματολογία). Ήταν ένα συμποτικό πρόβλημα που συζητήσαμε μια προηγούμενη εορταστική βραδυά τι θα έλεγε ένας κλασσικός για την συνηρημένη καλλιέργεια της αφής.

Χρωστούμε χάρη στον νεαρό Δημήτρη για την συμβολή του στην αρχαιογνωσία της γεύσης, και τον ζήλο του στην βιασύνη μου να έχουμε γρήγορα αποτελέσματα, μια ανυπομονησία μου που τον φορτώνει με πολλή δουλειά. Υπόσχεται τα άριστα για το μέλλον – έχουμε πολλά ακόμη να κάνουμε γιατί έχουμε βάλει τον πήχυ πολύ ψηλά: ο στόχος είναι να δουλέψουμε τις αρχαίες συνταγές, δημιουργώντας εν συνεχεία και νέες στο πνεύμα τους, μέχρι να φθάσουμε να θαυμάζουμε την γεύση

ενός πιάτου όπως ενθουσιαζόμαστε με κάποιο γλυπτικό αριστούργημα ενός Κούρου.

(Η συμμετοχή στο Συμπόσιο θα είναι με ρητό έρανο).